

Kult św. Józefa na terenie obecnej diecezji elbląskiej

The Cult of St Joseph Within the Present Diocese of Elbląg

Obchód święta patrona parafii czy kościoła, a także oddawanie czci jego osobie przedstawionej na obrazie czy w figurze – to wyraz ufności wiernych „w zasługi, pomoc i modlitwy za nami tego Świętego” przed obliczem Boga. Każdy święty bywał przedstawiany w charakterystyczny, jedyny w swoim rodzaju sposób, czyli tak, aby był rozpoznawalny. I tak, św. Józef Oblubieniec NMP bywa najczęściej malowany czy rzeźbiony w długiej tunice, w fartuchu stolarskim, bardzo często z Jezusem. Jego atrybutami, z którymi występował, są: *Dzieciątko Jezus, para gołębi, gołębica przysiadająca na lasce, narzędzia stolarskie (np. piła, siekiera, dłuta, młoty, strug) lub warsztat stolarski, kij wędrowca i bukłak na wodę, kwitnąca różdżka (laska), lilia, miska z kaszą, lampa, winorośl*¹.

Św. Teresa od Jezusa (1515–1582), reformatorka Karmelu i doktor Kościoła, jest uznawana za tę, która odnowiła kult św. Józefa w Kościele, dzięki czemu rozpowszechniło się nabożeństwo ku jego czci². Pod koniec XVIII w. pod wezwaniem św. Józefa było ponad 200 kościołów Karmelu terecjańskiego, chociaż już w XVII w. św. Józef był czczony liturgicznie w Kościele powszechnym. Obok św. Teresy, po Soborze Trydenckim kult św. Józefa ugruntowali jezuita, 13 września 1642 r. papież Urban VIII ustanowił jego święto, a jako obowiązujące w całym Kościele wprowadził je 10 września 1847 r. Pius IX, pragnąc wskazać na potrzebę orędownictwa św. Józefa³. Natomiast 8 grudnia 1870 r. papież św. Pius IX ogłosił go Patronem Kościoła, zachęcając,

¹ A. Nowowiejski, *Patrocinium (opieka)*, w: *Encyklopedia kościelna*, 1892, t. 18, s. 362; cyt. za: J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009, s. 337–338.

² B.J. Wanat, *Święty Józef Protektorem Zakonu Karmelitańskiego*, Kraków 2001.

³ F. Bracha, *Kult św. Józefa w Polsce*, w: F.L. Filas, *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1979, s. 327–368.

aby rodziny oddawały się pod opiekę św. Józefa⁴, a w 1955 r. Pius XII wyznaczył na dzień 1 maja święto św. Józefa Robotnika⁵.

Św. Józef pojawił się w literaturze polskiej w związku z *Żywotem Pana Jezusa*, gdzie podano okoliczności zaślubin Jezusa i Maryi. *Żywot* wydawano dwukrotnie w 1522 r., ale w tzw. „obiegu użytkowym” był znany wcześniej, co powodowało, że w Polsce już od XV w. zaczęły pojawiać się obrazy, na których przedstawiano również św. Józefa. Na przykład, w XVI w. w jednej z kwater ołtarza w Lusinie umieszczono scenę ukazującą pracującą św. Rodzinę. Wyraz wykształconego kultu uwidocznił się w kościele pw. Matki Bożej Fatimskiej i św. Józefa Oblubieńca, który wierni powszechnie określają „kościółem św. Józefa”, ponieważ w ołtarzu głównym postacią centralną jest postać św. Józefa, trzymającego młotek w ręce obok dopracowywanej deski⁶. W XVII w. obraz św. Józefa z Dzieciątkiem umieszczono w kościele Filipinów w Studziennej (św. Rodzina spożywa wieczorny posiłek) oraz koronowany obraz w kościele Dominikanów w Dzikowie (Tarnobrzeg), ukazujący Maryję z Dzieciątkiem Jezus i św. Józefem, a także obraz św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus w ołtarzu na Jasnej Górze, na który nałożono barokową sukienkę, co wynikało ze szczególnej jego czci w tym miejscu. W 1628 r. kapituła prowincjalna karmelitów bosych skierowała do synodu prowincji w Piotrkowie Trybunalskim prośbę, aby ten wprowadził do polskiego kalendarza liturgicznego święto św. Józefa na 19 marca, tym bardziej, że już w 1621 r. Grzegorz XV wydał rozporządzenie w tej sprawie⁷. Święto „opieki”, do których należało w pierwszym rzędzie „patrocinium” Najświętszej Maryi Panny, można było obchodzić w Polsce od 6 maja 1679 r. (zgoda św. Kongregacji Obrzędów), a „patrocinium” św. Józefa istniało od 7 sierpnia 1735 r.⁸ Znacznie wcześniej, bo już w 1669 r., z okazji erylowania bractwa św. Józefa, namalowano obraz patrona, zawieszając go w kościele Karmelitów Bosych w Krakowie. 11 maja 1715 r. został on ogłoszony patronem tego miasta, co świadczyło o rozwoju jego kultu. Nieco później niż w Krakowie, bo w 1673 r., ufundowano obraz św. Rodziny w Kaliszu, a jego kult rozszerzał się od Roku Jubileuszowego św. Józefa, który w 1751 r. ogłosił

⁴ W. Smoleń, *Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce*, Lublin 1987, s. 72–73; O.W. Tochmański, *Święty Józef w Karmelu wczoraj i dzisiaj*, w: *Polskie Studium Józefologiczne, Materiały z 39 sympozjum w Kaliszu*, 19 kwietnia 2008 r.

⁵ *Kult świętych w religijności ludowej*, oprac. M. Flinik-Huryn, Bydgoszcz 2008, s. 28.

⁶ W. Smoleń, dz. cyt., s. 131–135.

⁷ B.J. Wanat, dz. cyt., s. 61, 65.

⁸ A. Nowowiejski, dz. cyt., s. 362; F. Bracha, dz. cyt., s. 327–368.

papież Benedykt XIV. Wobec licznych cudów, które działały się w Kaliszu, w 1766 r. powołano do ich zbadania specjalną komisję, która je potwierdziła. W związku z tym, w 1783 r. papież koronował obraz kaliski w Rzymie, a powtórzono ją w Kaliszu w 1796 r. W XVIII w. m.in. obraz tego świętego umieszczono w kościele w Tyczynie koło Rzeszowa, a w 1758 r. w kościele Księży Misjonarzy w Krakowie, na którym T. Kuntze (Konicze) przedstawił śmierć św. Józefa w obecności Jezusa i Maryi, ponieważ taki wymóg wypływał z kontrreformacji, domagającej się „zainteresowania osobą św. Józefa”. W tych przypadkach pierwszoplanowym kultem obejmowano św. Józefa, chociaż ten powolny rozwój był powodowany szybko rozwijającym się kultem Najświętszej Maryi Panny, zwłaszcza jako Matki Bolesnej. Wtedy ów kult przeniósł się do dworów szlacheckich, chłopskich chat i kaplic przydrożnych, gdzie umieszczano obrazy (i zapewne czasem figurki) św. Józefa. Ten zwyczaj utrwalił się w XIX w., ponieważ „szeregowi” wierni dostrzegli *dobroć i opiekuńczą rolę św. Józefa*⁹. Natomiast wspomnienie św. Józefa Rzemieślnika ustanowione w 1950 r. (...) rozdzielało problematykę kultową, uwzględnioną dotychczas w święcie obchodzonym 19 marca. Nie stanowiło ono aktu wprowadzenia nowego kultu, ale sankcjonowało go jeno liturgicznie przez osobny formularz mszy św. i brewiarza. Dokonała się procedura kultowa występująca także przy genezie innych świąt. Zawiązkowo i podstawowo kult już występował, zaś aktualne zapotrzebowania i okoliczności sugerowały wprowadzenie dlań osobnego święta¹⁰.

Wszystkie parafie i kościoły, które zostaną zaprezentowane w tym opracowaniu, oprócz Elbląga i Nowicy, leżały na terenie pomezkańskim (ponad 200 punktów sakralnych). Warto jednak podkreślić, że w średniowiecznej diecezji pomezkańskiej nie było kultu św. Józefa, na co wskazywał kalendarz liturgiczny tej diecezji. Podobnie było z kultem św. Rodziny, który nie istniał¹¹. Ta sytuacja być może została spowodowana faktem, że *kult świętych, choć w pobożności ludu diecezji pomezkańskiej w pełni respektowany, nie odgrywał roli tak inspirującej, jak*

⁹ W. Smoleń, dz. cyt., s. 69–73.

¹⁰ Tamże, s. 131.

¹¹ J. Wiśniewski, *Średniowieczne synody pomezkańskie. Dekanat sztumski (1601–1821)*, Elbląg 1998, s. 46–51; W. Rozyński, *Omnes Sancti et Santa Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, s. 43–76 – w średniowiecznych kalendarzach liturgicznych diecezji pruskich nie przewidywano dnia czci św. Józefa, oraz s. 255–262 – natomiast 19 III był on czczony (*duplex majus*) w średniowiecznym kalendarzu franciszkańskim, a także s. 77–188 – św. Józef nie był patronem kościołów, kaplic ani kościołów klasztornych na terenie diecezji pruskich.

formy czci okazywanej Chrystusowi... Świąty w pobożności ludowej uchodził przede wszystkim za orędownika, od którego człowiek mógł oczekiwać wsparcia w sytuacjach krytycznych, w tym także w chwili śmierci¹². Jednakże około 1340 r. na zworniku sklepienia Wielkiego Refektarza zamku malborskiego z fundacji wielkiego mistrza (być może Wernera von Orseln?) umieszczono scenę *Powrotu św. Rodziny z Egiptu*. Przedstawiono tam św. Józefa prowadzącego osła, na którym siedzi Maryja z Dzieciątkiem Jezus, a na ich zapleczu towarzyszy im anioł i u podnóża lew¹³. Tymczasem w okresie nowożytnym, czyli w okresie polskim, na tym terenie pojawił się kult św. Józefa, o czym świadczyły fundowane wówczas ołtarze, obrazy i figury tego świętego w kościołach. Kult ten potwierdzały także bractwa religijne powstające we wspólnotach parafialnych, ale w dawnej diecezji pomezkańskiej bractwo św. Józefa powołano w 1712 r. w Radomnie. Ustanowienie św. Józefa Patronem Kościoła (1870) było wskazaniem przez papieża, aby rodziny oddawały się pod opiekę św. Józefa¹⁴. To też stało się powodem, że wiele kościołów otrzymało św. Józefa za drugiego patrona, zapewne m.in. w Krzyżanowie, Straszewie i Sztumskiej Wsi¹⁵.

Bardzo zbliżony, bo obejmujący swoim zakresem również św. Józefa, jest kult św. Rodziny, czyli Jezusa, Maryi i Józefa, który jest kontynuacją czci odnoszonej do święta Bożego Narodzenia (Łuzna, Stara Kościelnica – św. Rodzina w drodze do Egiptu). Święta Rodzina jako taka występuje na obrazach przedstawiających *Pokłon Trzech Mędrców* czy *Narodzenie Chrystusa* oraz *Pokłon pasterzy*, m.in. w Starej Kościelnicy. Pod koniec XIV w. w nastawie ołtarzowej umieszczano także *wyobrażenia sceniczne*, np. *sceny związane z „Radościami Marii” w ołtarzu z Pietrzwałdu, pod Sztumem*. W ołtarzu *Czterech Dziewic Głównych* tego kościoła umieszczono (obok *Zwiastowania*,

¹² S. Kwiatkowski, *Klimat religijny w diecezji pomezkańskiej u schyłku XIV i w pierwszych dziesięcioleciach XV wieku*, Toruń 1990, s. 29.

¹³ *Fundacje artystyczne na terenie państwa krzyżackiego w Prusach. Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku, 25 czerwca – 12 września 2010 r.*, red. B. Pospieszna, Malbork 2010, t. 1, s. 41–42 – to *wysokiej klasy, indywidualny styl artysty, niespotykany w wystroju kościoła zamkowego* – pisał K. Pospieszny w tej nocy; K.M. Kowalski, *Inskrypcje na dzwonach gotyckich w Prusach*, Gdańsk 2006, s. 193–211 – autor nie odnotował na dzwonach ani jednej inskrypcji o św. Józefie; L. Krantz-Domasławska, *Katedra w Kwidzynie*, Toruń 1999, s. 86–89 – malowidła ściennie w korpusie katedry zrealizowane za biskupów: Jana I Möncha (zm. 1409) i Jana II (zm. 1417) nie przedstawiają postaci św. Józefa Oblubieńca.

¹⁴ W. Smoleń, dz. cyt., s. 72–73.

¹⁵ J. Wiśniewski, *Pomezkańskie bractwa religijne (do 1821 r.)*, Olsztyn 2007, s. 38–39; J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, Elbląg 1999, s. 357; G. Matern, *Die kirchlichen Bruderschaften in der Diözese Ermland*, Braunsberg 1920, s. 79–82; S. Chodyński, *Bractwo*, w: *Encyklopedia kościelna*, Warszawa 1873, t. II, s. 551–577 – nie wspominał o tym bractwie.

Pokłonu Trzech Króli, Obrzezania) m.in. *Narodzenie Jezusa*, na którym umieszczono Maryję, Józefa, zwierzęta, anioła i przedstawiciela ludu¹⁶. *Kult Świętej Rodziny miał w Polsce zakorzenione uzasadnienie psychologiczne*, ponieważ zwracał uwagę na dwa zasadnicze elementy życia codziennego każdej rodziny: rolę zapracowanego ojca, który troszczy się o byt materialny, oraz matkę karmiącą swoje dzieci. Od początku XVI w. w Polsce pojawiły się obrazy przedstawiające tzw. Wielką Rodzinę, wyobrażające nie tylko Jezusa, Maryję i Józefa, ale także ich krewnych, zwłaszcza św. Annę, matkę Marii Panny, św. Joachima oraz dalszą rodzinę¹⁷. Również w protestanckim kościele w Starym Mieście koło Dzierzgonia, który zbudowano około 1312 r., ale w latach 1682–1688 przebudowano go (zachowując niewiele elementów starej świątyni) z fundacji Johanna Ernesta von Wallenroda, właściciela Prakwic. Właśnie tutaj, we wschodniej części stropu umieszczono obraz *Adoracji Dzieciątka*, który przedstawia św. Rodzinę w otoczeniu różnych osób, przyklekających przed Jezusem¹⁸.

W tym opracowaniu uwzględniono wizerunki św. Józefa występujące w kościołach na terenie diecezji elbląskiej, gdzie znajduje 209 miejsc sakralnych: kościołów parafialnych, kościołów i kaplic filialnych. W wielu z nich nie ma ołtarzy, obrazów, figur, mozaik lub witraży poświęconych św. Józefowi. Natomiast tam, gdzie się znajdują, przedstawiają bardzo różną wartość zabytkową czy artystyczną, która nie jest przedmiotem tego rozważania. W zdecydowanej większości to wyobrażenia św. Józefa sporządzone po II wojnie światowej. Obrazy często malowali domorośli „artyści” albo po prostu kupowano gipsowe figury tego patrona. Mimo wszystko, ich obecność w świątyni świadczy o tym, że w tym miejscu istniało „zapotrzebowanie” na wizerunek św. Józefa (obraz, figura), czyli o kulcie tego świętego u wiernych.

Nadanie świątyni patronatu czy erygowanie parafii p.w. św. Józefa świadczy o tym, że wierni czuli się szczególnie związani z tym świętym, np. z powodu opieki, jakiej doznawali za jego wstawiennictwem, albo też w zamyśle miejscowego biskupa należało „pobudzić”, ożywić jego cześć. To aspekt najwyższej rangi, w którym wyraża się

¹⁶ A. Błażejewska, *Rzeźba w państwie krzyżackim od jego początków do wojny trzynastoletniej*, w: *Fundacje artystyczne na terenie państwa krzyżackiego w Prusach*, t. 2: *Eseje*, s. 187–189.

¹⁷ W. Smoleń, dz. cyt., s. 39–42.

¹⁸ T. Chrzanowski, *Kościół w Starym Mieście pod Dzierzgoniem p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła – emblematyka w służbie protestantyzmu*, w: *Sztuka XIII–XVIII wieku*, red. M. Woźniak, Toruń 1994, s. 200, 206.

kult świętego jako patrona wspólnoty gromadzącej się w tym konkretnym kościele. Na drugim miejscu należy uplasować ołtarze poświęcone osobie św. Józefa, które umieszczano w kościołach, ponieważ w ten sposób fundatorzy (indywidualni, wspólnota) podkreślali, z jaką czcią odnoszą się do jego postaci. Podobnie rzecz przedstawiała się w odniesieniu do tzw. feretronów, czyli ołtarzy (obrazów) przenośnych, noszonych w procesjach, które zazwyczaj fundowali członkowie bractwa lub grupa zawodowa szczególnie związana rodzajem pracy lub obowiązkami rodzinnymi ze św. Józefem. Wreszcie, figury i obrazy stanowiące część ołtarzy czy zawieszane na ścianach świątyni wskazywały na kult św. Józefa.

Parafie pod wezwaniem św. Józefa

Pracownicy średniowiecznego folwarku w Sztumskiej Wsi, który stanowił zaplecze dworu sztumskiego, potrzebowali opieki duchowej, zapewne dlatego, zwyczajem krzyżackim, zbudowano w jego pobliżu kaplicę. Najpóźniej jednak przed 1565 r. wzniesiono tu murowany kościół z drewnianą wieżą, co potwierdzono w 1647 r. Wtedy kościół tutejszy był zaniedbany, a w 1710 r. zrujnowany (także wieża), dlatego polecono go odbudować. Jeszcze w 1749 r. biskup wizytator nawoływał, aby parafianie odnowili zewnętrznie kościół, a proboszcz sztumski wyposażył go w sprzęty liturgiczne. Zapewne tak się stało, skoro w 1788 r. stał tu murowany kościół p.w. Krzyża św. i św. Józefa (*Murata sub titulo Sctae Crucis et s. Joseph*)¹⁹. Tę starą i zniszczoną świątynię rozebrano jednak w 1864 r., ponieważ groziła zawaleniem, ale odbudowano w latach 1867–1868. Być może wówczas zapomniano o drugim tytule tego kościoła²⁰. We wnętrzu wcześniejszej świątyni, jak odnotowano w aktach wizytacji z 27 lipca 1786 r., po stronie północnej stał jedyny ołtarz boczny, poświęcony św. Józefowi (*sub tit: S: Josephi*), czyli drugiemu patronowi²¹. Również wtedy w tej filii sztumskiej wierni mogli uzyskiwać odpusty w dzień Podwyższenia Krzyża św. i w dzień św. Józefa (*Sctae Crucis et s. Joseph*)²². Od tego czasu, pewnie zwłaszcza po zbudowaniu nowej świątyni, nie przywrócono drugiego tytułu kościoła.

¹⁹ K.M. Kowalski, *Inskrypcje na dzwonach gotyckich w Prusach*, Gdańsk 2006, s. 100 – podał inwentaryzację dzwonu z 1531 r. z kościoła św. Józefa w Gdańsku.

²⁰ J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezjańskiej 1243–1821* (1992), s. 428–429.

²¹ ADP, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 165.

²² Tamże, C 67, *Descriptio dioecesis...* 1785, k. 340–341.

Drugą parafią posiadającą wezwanie św. Józefa był Morań, chociaż w średniowieczu, w latach 1305–1312 zbudowano tutaj kościół św. Piotra i św. Pawła. Już w latach 30. XVI w. przeszli go protestanci, dzierżąc do zakończenia II wojny światowej. Z tego powodu, w 1869 r. w Morańcu zawiązała się ponownie wspólnota katolicka, która w latach 1892–1893 zbudowała kościół św. Józefa. Przy tej świątyni reerygowano parafię katolicką 25 listopada 1903 r. Kościół jednak został zniszczony w czasie ostatniej wojny, dlatego w 1945 r. katolicy przeszli ponownie pomezanski kościół św. Piotra i św. Pawła, który odtąd jest centrum życia parafii św. Józefa²³. Świątynia została wyposażona w barokowy ołtarz boczny św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus na lewej ręce.

Również w Pasłęku funkcjonuje parafia św. Józefa. Tutaj było podobnie jak w przypadku Morańca, ponieważ w średniowieczu erygowano tu ok. 1280 r. parafię. Na początku XIV w., zastępując drewniany kościółek, zbudowano najpierw prezbiterium murowanej świątyni, a nawę główną w latach 1345–1355. Konsekrowano kościół ku czci św. Bartłomieja. Jednakże już w 1526 r. przeszli go protestanci, którzy po znacznym spaleniu świątyni w 1543 r. odbudowali ją w latach 1543–1546, w 1751 r. przebudowując wewnątrz. W połowie XIX w. wzrastająca liczba katolików w mieście wymusiła budowę kościoła katolickiego, który poświęcono w 1855 r. ku czci św. Józefa. Dopiero jednak w 1874 r. erygowano tutaj parafię. Po II wojnie światowej katolicy wystarli się u władz o zwrot kościoła św. Bartłomieja, który otrzymali 10 marca 1946 r. Odtąd kościół św. Józefa stał się filią średniowiecznej świątyni, ale parafia zachowała wezwanie św. Józefa (tak jak w Morańcu)²⁴. Zapewne dlatego, że nie było tutaj żadnego obrazu patrona parafii, zbudowano w nim współczesną kaplicę św. Józefa, przedstawiając Józefa we śnie (nad mensą ołtarza), w czasie którego anioł zwracał się do niego słowami: *Józefie nie bój się wziąć do siebie Maryi*, a obok ołtarza ustawiono figurę św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus i lilią.

W pierwszej połowie XX w. zbudowano dwa kościoły pw. św. Józefa. Pierwsza parafia w Gościszewie funkcjonowała od ok. 1284 r. pw. św. Wawrzyńca. W okresie pierwszej wojny szwedzkiej (1626)

²³ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezanskiej 1243–1821 (1992)*, s. 284–286; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, Elbląg 1996, s. 94.

²⁴ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezanskiej 1243–1821 (1992)*, s. 330–333; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 110.

kościół w tej wsi murowany został spalony przez najeźdźców, dlatego jej teren włączono do parafii w Sztumie (1681). Jeszcze w 1647 r. wizytator wzmiankował tutejszy kościół, którego *bywał teraz tylko znak*, tak jak wieś również zniszczona w czasie działań wojennych²⁵. Dopiero w latach 1926–1928 wzniesiono tutaj drewnianą świątynię, którą ku czci św. Józefa poświęcił biskup warmiński August Bludau, erygując parafię w 1929 r. Po wojnie dopiero 1 stycznia 1960 r. reerygowano tutaj parafię²⁶. Obecnie w ołtarzu głównym (dość prymitywnym artystycznie) osadzono obraz św. Józefa z lilią, na tle którego postawiono gipsową figurę św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus i lilią. Natomiast kościół św. Józefa w Malborku-Kałdowie zbudowano w latach 1930–1931. 12 października 1958 r. poświęcił go biskup gdański Edmund Nowicki, erygując przy nim parafię²⁷. W 1962 r. do neobarokowego ołtarza głównego wstawiono obraz patrona świątyni, czyli św. Józefa.

Parafia w Gardei, istniejąca dziś pw. św. Józefa, powstała w okresie pomezzańskim w latach 1310–1315, chociaż budowa obecnego kościoła przypada na lata 1330–1340 (do dziś zachowała się jego wieża). Protestanci, którzy odebrali katolikom tę świątynię, wzniesli ponownie jej korpus w latach 1729–1731. Kultowi katolickiemu przywrócono ją, poświęcając w 1945 r., zapewne ku czci św. Józefa. Do tego czasu, od 1912 r. katolicy mieli tu placówkę duszpasterską, a od 1930 r. kościół Najświętszego Serca Jezusa²⁸, przy którym w 1931 r. biskup erygował parafię. Poewangelicki kościół spłonął wraz z wyposażeniem późnogotyckim w nocy z 18/19 marca 1969 r. Po jego odbudowie na ścianie prezbiterium pod krzyżem umieszczono obraz św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus.

Po II wojnie światowej średniowieczny kościół w Starym Siedlisku, który dotąd posiadali ewangelicy, odzyskali katolicy (dziś filia Nowicy) pw. św. Józefa Rzemieślnika²⁹. Zbudowano go przed 1329 r., jako kościół katolicki, który w XVI w. był filią Błudowa, a następnie przeszli go protestanci. W XVIII w. zbudowali oni nową świątynię, a wieżę w 1776 r., odnawiając w 1851 r. Obecnie pomiędzy witrażami

²⁵ J. Wiśniewski, *Średniowieczne synody pomezzańskie. Dekanat sztumski (1601–1821)*, s. 92–97; J. Wiśniewski, *Kościoly i kaplice na terenie bylej diecezji pomezjańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 153–154.

²⁶ *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 123.

²⁷ Tamże, s. 86.

²⁸ J. Wiśniewski, *Kościoly i kaplice na terenie bylej diecezji pomezjańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 144–146; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 78.

²⁹ *Rocznik diecezji warmińskiej 1985*, Olsztyn 1985, s. 411–413; J. Wiśniewski, *Kościoly i kaplice na terenie bylej diecezji pomezjańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 210–213; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 109.

głównej ściany prezbiterium wisi sporych rozmiarów obraz św. Józefa, który trzyma Dzieciątka Jezus na prawej, a lilię w lewej ręce.

Po erygowaniu diecezji elbląskiej dwa miejsca sakralne poświęcono św. Józefowi. W Januszowie, gdzie już przed 1300 r. biskup pomezkański erygował parafię. Jednakże dopiero po 1362 r. zbudowano tutaj kolejną świątynię, którą w okresie nowożytnym odbudowali protestanci, ponieważ średniowieczna uległa dewastacji w pierwszej połowie XVIII w. Od 1986 r. wieś włączono do nowej parafii w Redakach, natomiast zorganizowana tutaj w 1991 r. prowizoryczna kaplica publiczna otrzymała tytuł św. Józefa³⁰. W 1996 r. biskup elbląski Andrzej Śliwiński erygował parafię św. Józefa Robotnika w Elblągu, której świątynia do 2003 r. nie posiadała w wizerunek patrona.

Parafie z dodatkowym odpustem św. Józefa

Na terenie diecezji istnieją trzy świątynie, w których wierni mają możliwość uzyskania odpustu w dzień św. Józefa – w Krzyżanowie (Stare Pole), w Krasnej Łące i Straszewie.

Kościół św. Barbary (zapewne drewniany) w Krzyżanowie wzmiankowano już w 1319 r. Obecną, drugą świątynię zbudowano w 1330 r., której wieża spaliła się w 1688 r., ale odbudowano ją w 1735 r. Stała do 1818 r., kiedy uległa dewastacji (nieodbudowana). Sporządzony w 1785 r. opis parafii zawiera informację, że tutejszy kościół parafialny posiadał dodatkowy odpust, który można było uzyskać w dniu św. Józefa (*S. Josephi*)³¹. To wskazywało być może na fakt dodania drugiego tytułu kościołowi, ale na pewno na szczególny kult tego świętego w tej wspólnotce parafialnej.

Drugim takim kościołem była świątynia w Krasnej Łące, gdzie w czasie lokowania wsi w 1297 r. miał stanąć kościół (drewniany), chociaż powstanie parafii datuje się na nieco późniejszy czas, zapewne po zbudowaniu tej świątyni. W XIV w. zbudowano tu niewielki gotycki kościół, który ucierpiał w czasie wojen szwedzkich, tracąc wieżę, dlatego w 1647 r. stał tam zniszczony ołtarz. Jednakże w latach 1647–1654 zbudowano od fundamentów nowy kościół, konsekrując go ku czci św. Anny, odrestaurowany w 1833 r., z dobudowaną w 1841 r. wieżą³².

³⁰ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie bylej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 167–168; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 120.

³¹ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie bylej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 210–213; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 282–283.

³² J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie bylej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 200–202.

Ten właśnie kościół cieszył się odpustem św. Józefa, ale nigdzie nie wzmiankowano, jakoby taki tytuł nosiła ta świątynia (tak jak to było w Straszewie), chociaż jeszcze w 1700 r. nie miał żadnych odpustów (*indulgentiarum nullarum*)³³. Tymczasem, w 1785 r. wskazano na dodatkowy odpust, z którego mogli korzystać wierni w dniu św. Józefa (*S. Josephi*)³⁴. Tak o tym pisał wizytator 21 sierpnia 1787 r.: *Kościół niniejszy niema erekcyi ani starodawnych dokumentów, ale w tym Kosciele są 2 odpusty d. 7 Februarii 1778 na 10 lat nadane, ieden na dzień S: Jozefa, drugi nadzien S: Anny – patronki parafii. Odpust św. Józefa był przenoszony na niedzielę po dniu wspomnienia (huiusque indulgentiae S: Josephi quidem in proxime sequentem Dnicam translatae sunt), a odpust św. Anny był obchodzony w sam dzień (sed indulgentiae pro festo S: Annae, quo die festum eo etiam celebratae sunt.)*³⁵. Wtedy też w świątyni znajdował się obraz nosielny, czyli feretron, poświęcony Matce Bożej i św. Józefowi, który tak opisano: *Między wielkim ołtarzem y ołtarzem Decollationis stoi Imago portatilis Bmae, trzymaiacey Dziecko Jezus. Nays. Panna ma srebrną sukienkę. Ta sukienka tego roku [1787] z składki pobożnych Parafianek zrobiona. Na drugiey stronie iest obraz S: Jozefa, trzymaiacego Dziecko Jezus, tak na głowie S: Jozefa iako Pana Jezusa iest srebrna podniesioney y łamaney roboty Korona. Na bokach tego ołtarza iest 12 srebrnych gwiazd. Ten obraz należy do Panien, a na drugiey stronie ołtarza iest Imago Portatilis S. Annae, ktorey obraz tudziesz Nays. Panny y Dziecka Jezus, na iedney stronie na wszystkich osobach iest srebrna cienka sukienka, a na głowie kaźdey osoby srebrna korona, y koło obrazu iest 6 gwiazd srebrnych, znać że było więcey, lecz zginęły, pomieniona sukienkę sprawiła Owczarka Rozalia Prąmzynska ieszcze żyiąca, która też koło srebrney sukienki Nays. Panny in imagine portatili naywięcey miała starności. Jeszcze iest od obrazu Pana Jezusa in portatili srebrna Korona*³⁶. Wówczas też (21 sierpnia 1787 r.) podano, że jeden z małych ołtarzy (oprócz św. Floriana) był poświęcony m.in. św. Józefowi: (*blisko przy wielkim ołtarzu...*) *na południowey stronie przy murze między oknami iest ołtarz S: Jozefa, którego obraz w srodku, a wyżej mały obraz S. Ignacego. Cały ołtarz snycerska robotą robiony, po naywiekszey części pozłacany. Grunt*

³³ ADP, C 32, *Akta wizytacji 1700*, k. 92.

³⁴ Tamże, C 67, *Descriptio dioecesis... 1785*, k. 286–287.

³⁵ Tamże, C 72, *Acta Visitationis (1786–1787)*, k. 95.

³⁶ Tamże, C 72, *Acta Visitationis (1786–1787)*, k. 93–94.

zielony³⁷. Te informacje wskazują, że w tej wspólnotie wiernych istniał bardziej rozbudowany kult św. Józefa. Obecnie po prawej stronie obrazu ołtarza głównego, za kolumną, stoi figura św. Józefa trzymającego Dzieciątko Jezus na lewej ręce.

Trzecia świątynia znajduje się w Straszewie. Jej patronką jest św. Katarzyna (drugim św. Józef). Tę parafię erygowano przed 1300 r., zapewne w drugiej połowie XIII w.³⁸ Wtedy zapewne stał tutaj pierwszy kościół (drewniany), a potem wzniesiono nowy, z muru pruskiego. Kościół ten ucierpiał w czasie pierwszej wojny szwedzkiej (ok. 1624 r.), dlatego nieco później wzniesiono kolejną, murowaną świątynię, konsekrując ją. Od tego czasu parafię tę złączono unią personalną proboszcza z Tychnowami. Dopiero jednak od 1700 r. Straszewo traktowano jako filię Tychnów³⁹. Parafia ponownie usamodzielniała się w 1901 r., kiedy utworzono tutaj parafię kuratorską, a pełnoprawną 15 lutego 1932 r.⁴⁰ Zapewne w tym czasie dodano drugi tytuł tutejszemu kościołowi, czyli św. Józefa, którego dotąd nigdy nie wymieniano. Argumentem przemawiającym za tym było umieszczenie w 1925 r. w prawym oknie prezbiterium świątyni witraża z postacią św. Józefa⁴¹ (drugiego patrona), który trzyma Dzieciątko Jezus na lewej ręce, a w prawej lilię (lewy witraż przedstawia św. Katarzynę).

Parafie św. Rodziny

Na omawianym terenie istnieją trzy parafie i dwie kaplice pod wezwaniem św. Rodziny. Jednakże tylko kościół w Ryjewie (Pomezkańskie Sanktuarium św. Rodziny) posiada metrykę najstarszą i pierwotną – po utworzeniu tutaj parafii kuratorskiej 8 listopada 1897 r., a 18 sierpnia 1909 r. pełnoprawnej parafii św. Rodziny. Kościół neogotycki wzniesiono w latach 1908–1909, który 1 października 1909 r. konsekrował biskup warmiński August Bludau. W 1934 r. sanktuarium św. Rodziny ustanowił tutaj biskup warmiński Maksymilian Kaller, wyznaczając odpust pielgrzymkowy, dokąd co drugi rok organizowano piesze pielgrzymki w pierwszą niedzielę

³⁷ Tamże, C 72, *Acta Visitationis (1786–1787)*, k. 93v–94; J. Wiśniewski, *Kościoty i kaplice na terenie bylej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 551.

³⁸ J. Wiśniewski, *Kościoty i kaplice na terenie bylej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 401–405.

³⁹ J. Wiśniewski, *Żywot bł. Władysława Demskiego kapłana, męczennika, wpisany w dzieje parafii Straszewo na Powiślu*, Pelplin 2010, s. 29–30, 33–41.

⁴⁰ *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 126.

⁴¹ J. Wiśniewski, *Żywot bł. Władysława Demskiego kapłana, męczennika, wpisany w dzieje parafii Straszewo na Powiślu*, s. 53.

sierpnia⁴². W neogotyckim ołtarzu głównym kościoła, z początku XX w. umieszczono obraz św. Rodziny, który przedstawia kilkusetletniego Jezusa nauczającego (podniesiona prawa ręka) oraz słuchających Jego słów Maryję i Józefa. Ruch pielgrzymkowy ustał w okresie II wojny światowej i nie został wznowiony po jej zakończeniu. Dopiero od 1988 r. proboszcz, ks. dr Jan Wiśniewski podjął starania o wznowienie pielgrzymek do Pomezkańskiego Sanktuarium św. Rodziny, co potwierdził biskup warmiński Edmund Piszcz. Od tego czasu w pierwszą niedzielę po 15 sierpnia z parafii dekanatów: Sztum, Dzierżoń i Kwidzyn organizowane są piesze pielgrzymki do Pomezkańskiego Sanktuarium. W latach 1988–1992 uroczystości odpustowe poprzedzało tzw. triduum (czwartek, piątek, sobota), w czasie którego głoszone kazania poświęcone rodzinie oraz nabożeństwa (różaniec, Droga Krzyżowa), a także funkcjonowała poradnia rodzinna. Potem odpust pielgrzymkowy ograniczono do mszy św. w niedzielę, ale od 2011 r. nowy proboszcz, ks. mgr Dariusz Murawski, powrócił do pierwszej tradycji, organizując w sobotę nabożeństwa (Droga Krzyżowa w intencji małżeństw i rodzin) oraz konferencje o roli mężczyzny w małżeństwie i rodzinie.

Inne dwie parafie: w Bałszycach i w Elblągu, mają metrykę powojenną. W Bałszycach wzniesiono świątynię w 1316 r., przy której kapituła Pomezania dotowała parafię. W 1731 r. protestanci, którzy ją posiadali od XVI w., przystąpili do jej odnowy, a w 1863 r. poszerzyli kościół przez dobudowanie prezbiterium od strony zachodniej. Po II wojnie światowej ponownie przejęli go katolicy, a 2 lutego 1978 r. reerygowano przy nim parafię katolicką pw. św. Rodziny⁴³. Wówczas na ścianie świątyni zawieszono obraz św. Rodziny, przedstawiający Maryję, Józefa i Jezusa, nad którym widnieje Duch Święty, a wyżej Bóg Ojciec. Natomiast 15 czerwca 1994 r. biskup elbląski erygował w Elblągu nową parafię pw. św. Rodziny, a rok później (15 października) poświęcił tutejszą świątynię⁴⁴, zbudowaną według projektu prof. Sz. Bauma. Na ścianie głównej prezbiterium, powyżej tabernakulum, umieszczono współczesny obraz św. Rodziny – św. Józef obejmuje Maryję i Dzieciątko Jezus, co wskazuje na Jego opiekuńczą rolę w rodzinie.

⁴² J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821* (1992), s. 375–378; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 125.

⁴³ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821* (1992), s. 101–102; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 118.

⁴⁴ *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej 1996*, s. 61.

Ponadto, w diecezji istnieją dwie kaplice poświęcone św. Rodzynie: w Elblągu w kaplicy zakonnej ss. Franciszkanek Rodziny Maryi (parafia św. Jerzego), którą poświęcono 31 marca 1948 r.⁴⁵ oraz w Bogaczewie (kaplica publiczna par. św. Józefa w Pasłęku), którą w 1994 r. w świetlicy dworca PKP erygował i poświęcił biskup elbląski Andrzej Śliwiński⁴⁶.

Wyobrażenia św. Józefa

W kościołach pw. św. Józefa, a także innego wezwania ustawiano ołtarze (osiem stałych, jeden nosielny, pięć z postacią), figury (w jedenastu świątyniach), obrazy (w pięciu kościołach), witraże (w trzech kościołach) i mozaiki (w jednym przypadku) poświęcone temu świętemu, które pogrupowano na sześć kategorii. Zostaną one zaprezentowane według metryki powstania czy wzmianki o nich. Warto zaznaczyć, że w wielu miejscach sakralnych one nie występują, ale to nie oznacza, że w tych miejscach wierni nie modlą się do św. Józefa.

Ołtarze stałe

W kościele w Dzierzgoniu stwierdzono w czasie wizytacji w 1749 r., że jednym z siedmiu ołtarzy tego kościoła stał ołtarz św. Józefa (*Altare S. Josephi*), który był, tak jak pozostałe, rzeźbiony i cały złożony, a po jego stronach znajdowały się również rzeźbione i złożone postacie aniołów⁴⁷. Zapewne to dzisiejszy ołtarz Bożego Narodzenia, w którym przedstawiono rzeźbione postacie św. Rodziny, przyjmującej pokłon Trzech Króli⁴⁸. W kościele w Tychnowach⁴⁹, jak notował wizytator również w 1749 r., stał ołtarz główny, który (oprócz Opatrzności Bożej) w części zasadniczej (środkowej) posiadał obraz św. Józefa (*s. Josephi*), wyżej obraz św. Antoniego (*Imaginem S. Antoni Padvani*), a w zwieńczeniu rzeźbę patrona

⁴⁵ Tamże, s. 66.

⁴⁶ Tamże, s. 110.

⁴⁷ ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione* (1749–1756), k. 726.

⁴⁸ J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezjańskiej 1243–1821* (1992), s. 132–137 – parafia powstała zapewne za biskupa pruskiego Chrystiana (1216–1233), gdzie stała drewniana świątynia, którą postanowieniem tzw. traktatu dzierzgońskiego (7 II 1249) nakazano odbudować Prusom. W latach 1310–1320 zbudowano, do dziś istniejący, kościół, poświęcony św. Katarzynie, który spłonął w 1647 r., a odbudowany 25 VI 1682 r. konsekrował biskup chełmiński Kazimierz Opaliński. Spłonął ponownie w 1730 r.

⁴⁹ J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezjańskiej 1243–1821* (1992), s. 459–463 – parafia powstała tu być może ok. 1236 r., ale mурowany kościół zbudowano na początku XIV w. W 1647 r. występował on pw. św. Jerzego (*tit. S. Georgii*). Jeszcze w 1749 r. miał drewnianą wieżę, którą w 1788 r. (zniszczona) zastąpiono ceglana.

parafii św. Jerzego (*S. Georgii M. Titularis et Patroni ejusdem Ecclesiae*)⁵⁰. Tymczasem, w 1786 r. wzmiankowano, że w tymże ołtarzu głównym w drugiej kondygnacji był umieszczony obraz Dzieciątka Jezus, czyli nad obrazem św. Józefa (mały obraz Opatrzności Bożej – *Divinae Providentiae* znajdował się w ołtarzu bocznym)⁵¹. Do obecnych czasów nie zachował się tu żaden obraz czy figura św. Józefa. Natomiast w *Tuji*⁵², także w 1749 r., wskazywano, że pierwszy ołtarz boczny tutejszego kościoła był dedykowany św. Józefowi (*Sancte Josephi*)⁵³. Zachował się on do dziś, a przedstawiono w nim stojącego św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus na lewej ręce i lilią w prawej. Kolejny kościół, w którym ufundowano ołtarz św. Józefa, stał w Krasnej Łące, o czym wzmiankowano wyżej. Obecnie po prawej stronie obrazu ołtarza głównego, za kolumną, stoi figura św. Józefa trzymającego Dzieciątka Jezus na lewej ręce. Również w kościele w Sztumie⁵⁴ już w 1788 r. wizytator wskazywał, że po jednej stronie wnętrza kościoła stały dwa ołtarze: Matki Bożej i św. Józefa (*sub tit. S. Josephi*), a trzeci był poświęcony Krzyżowi św.⁵⁵. Ołtarz św. Józefa zachował się do dnia dzisiejszego, a przedstawia figurę świętego naturalnej wielkości, który na prawym ręku trzyma Dzieciątka Jezus, a w lewej lilię. Natomiast kolegiata (bez obsady kapituły) w Nowym Stawie posiada barokowy ołtarz boczny, w którego centralnej części umieszczono dużych rozmiarów obraz przedstawiający stojącego w warsztacie stolarskim (na tle dużego okna) św. Józefa, trzymającego na lewej ręce Dzieciątka Jezus, a w prawej lilię. Także w kościele św. Wojciecha w Elblągu, który zbudowano w latach 1901–1902, lewy ołtarz boczny poświęcono św. Józefowi Robotnikowi, którego przedstawiono w postawie stojącej z lilią w prawej dłoni. Ponadto,

⁵⁰ ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione* (1749–1756), k. 699–700 – dwa ołtarze boczne były wyposażone w rzeźbione drewniane *antependium*, częściowo złożone, a częściowo malowane, które ufundował *Illmi Collatoris*.

⁵¹ Tamże, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 167.

⁵² J. Wiśniewski, *Kościoly i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821* (1992), s. 450–453 – parafię tutejszą erygowano (lub dotowano istniejącą?) w 1345 r. Wtedy też wystawiono kościół do dziś istniejący, który w 1602 r. określano jako kaplicę filialną Lubiszewa. W 1647 r. informowano, że filia Marynow to murowany kościół św. Jakuba Apostoła (*tit. S. Jacobi Apli*).

⁵³ ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione* (1749–1756), k. 961.

⁵⁴ J. Wiśniewski, *Kościoly i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821* (1992), s. 422–428 – po nadaniu praw miejskich 21 IX 1416 r. utworzono tu parafię i zbudowano świątynię, którą zniszczono w czasie wojny 13-letniej, ale odbudowano w l. 1490–1500. W 1625 r. Szwedzi spalili miasto i zdewastowali kościół parafialny, który jeszcze w 1636 r. nie był odbudowany, ale w 1697 r. był już poświęcony ku czci św. Anny. Jednak w 1899 r. trzeba było rozebrać większość murów kościoła, przebudowując go w 1901 r.

⁵⁵ ADP, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 164.

w kościele św. Andrzeja w Prabutach, w neogotyckim ołtarzu bocznym widnieje obraz św. Józefa, który na prawej ręce trzyma Jezusa, a w lewej lilię (postać wymalowano na złocistym tle).

Ołtarze nosielne (feretrony)

Jedynie w kościele parafialnym w Żuławce (Sztumskiej)⁵⁶, w 1787 r., wśród trzech feretronów aż dwa zostały poświęcone św. Józefowi – duży i drugi znacznie mniejszych rozmiarów⁵⁷.

Ołtarze z postacią św. Józefa

W licznych ołtarzach św. Józef jest jedną z postaci, która wraz z innymi świętymi tworzy całość. Takich ołtarzy na terenie diecezji elbląskiej jest pięć, a ich nagromadzenie występuje w kościele św. Mikołaja w Elblągu. W katedrze elbląskiej⁵⁸, na ośmiokątnej chrzcielnicy, odlanej z brązu w 1387 r., umieszczono m.in. sceny: *Zaślubin Panny Maryi ze św. Józefem* oraz *Ofiarowanie Pana Jezusa w świątyni*. Około 1511 r. ufundowano dla tej świątyni ołtarz słodowników. Jego jedna kwarta zawiera obraz przedstawiający *Zaślubiny Maryi z Józefem*, a inna kwarta została zaopatrzona sceną *Narodzenia Pańskiego*, gdzie Maryja siedzi na łożu, a św. Józef stoi za nią, towarzysząc narodzonemu Jezusowi. W katedrze obecnie znajduje się ołtarz główny z kościoła Dominikanów, wykonany w latach 1500–1511, który posiada trzy płaskorzeźbione kwarty, przedstawiające *Boże Narodzenie*, *Pokłon Trzech Króli* oraz *Hołd pasterzy*. Natomiast płaskorzeźba *Pokłonu Trzech Króli* (Jezus, Maryja, Józef) z ok. 1520 r. stanowi centralną część ołtarza, który niegdyś stał w nieistniejącym już kościele nowomiejskim. Ołtarz Matki Bożej Szafkowej na skrzydłach posiada m.in. sceny przedstawiające *Boże Narodzenie*, *Pokłon Trzech Króli*, w których występują Jezus, Maryja i Józef. Ponadto, jeden z witraży katedry, który wykonano w 1986 r., zawiera scenę *Bożego Narodzenia*, w której pasterze oddają hołd Nowo Narodzonemu.

⁵⁶ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 503–505 – parafię erygowano w czasie lokacji, czyli 22 VI 1352 r., a później wzniesiono murowany kościół pw. Wniebowzięcia NMP oraz murowano-drewnianą wieżę (wspomniana w 1647 r.). W 1749 r. podano, że wewnętrzne mury świątyni zbudowano w większej części w mur pruski (*ab intra majori ex parte lignis permixta*). Kościół zniszczono w 1788 r., a po jego rozebraniu w l. 1840–1841 zbudowano nowy.

⁵⁷ ADP, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 145v, 146.

⁵⁸ *Katedra elbląska pw. św. Mikołaja. Przewodnik*, oprac. L. Kosznik, Elbląg 2001, s. 29–31, 46–47, 49, 51–52 – fotografie barwne ilustrujące owe sceny.

Spośród innych ołtarzy należy wskazać znajdujące się w Jasnej, Marynowach, Starym Targu i Jelonkach, a umieszczenie w nich postaci św. Józefa może wskazywać na jego kult wśród wiernych. W Jasnej⁵⁹ w ołtarzu głównym kościoła, poświęconym Trójcy Świętej, widniały także postacie świętych: Stanisława, Wojciecha, Józefa i Kazimierza (*S. Stanislai, S. Adalberti, S. Josephi et S. Casimiri*), a także aniołowie. Fundatorem tego ołtarza był biskup sufragan chełmiński Tomasz Bogoria Skotnicki (do 1700 r.), tutejszy proboszcz⁶⁰. Natomiast w Marynowach, w ołtarzu głównym pochodzącym z drugiej połowy XVII w. (św. Anna Samotrzcęć) w zwieńczeniu znajduje się obraz św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus, a w Starym Targu jeden z ołtarzy bocznych świątyni w górnej części posiada wymalowany wizerunek św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus. Również w Jelonkach, w drugiej kondygnacji ołtarza głównego tutejszej świątyni umieszczono współczesny obraz św. Józefa, stojącego za Jezusem, których otaczają lilie.

Obrazy św. Józefa

W pięciu przypadkach, zapewne celem wzmożenia kultu lub potwierdzenia jego istnienia w parafii, w świątyni umieszczono obraz św. Józefa. Tak było w Dąbrówce (Malborskiej)⁶¹, gdzie istniał jakiś kult św. Józefa, ponieważ w 1787 r. wskazywano, że wśród trzech obrazów wiszących na ścianach tego kościoła *przy ścianie południowej iest mały obraz S. Jozefa*⁶². Obecnie, także w neogotyckim ołtarzu bocznym z przełomu XIX/XX w., stojącym po prawej stronie ołtarza głównego w prezbiterium, w jego centralnej części został osadzony obraz stojącej św. Rodziny, w którym nad Jezusem widnieje Duch Święty, a wyżej Niego Bóg Ojciec, tworząc Trójcę Świętą. Natomiast w poewangelickiej świątyni w Borętach, przy jednym ze słupów podtrzymujących emporę chóru biegnącego wokół ścian ustawiono

⁵⁹ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821* (1992), s. 169–171 – komtur dzierzgoński, zakładając wieś w 1288 r., dotował parafię, gdzie zapewne już stał kościół drewniany. Murowany wzniesiono w l. 1320–1330; w czasie wojen ze Szwedami był plądrowany w 1628 r., a w 1650 r. ostrzeliwany, w wyniku czego spłonął. Zachowane mury i wieża nadawały się do odbudowy, co uczyniono w 1669 r., z wyjątkiem wieży, którą naprawiono w 2. połowie XVIII w.

⁶⁰ Tamże; ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione* (1749–1756), k. 774–775.

⁶¹ Istnienie kościoła św. Mikołaja w Dąbrówce, z XIV w., potwierdzono w latach 70. XVI w.; zniszczyli go Szwedzi, ale do 1647 r. odbudowano świątynię, chociaż w 1664 r. określano ją jako „pustą”. Natomiast w 1724 r. określono kościół jako chylący się ku upadkowi; w kolejnych dwudziestu latach odrestaurowano go. W 1804 r. świątyni groziło zawalenie, dlatego zbudowano nową.

⁶² J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821* (1992), s. 123–126; ADP, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 61v.

współczesną (gipsową?) figurę św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus na prawej ręce i laską pielgrzymią w lewej⁶³. Również w Młynarach, w świątyni filialnej, na ścianie wyznaczającej granice prezbiterium i nawy głównej (łuk), zawieszono sporych rozmiarów współczesny obraz św. Józefa z lilią w lewej dłoni, a w kościele w Szropach na bocznej ścianie prezbiterium wisi współczesny obraz św. Józefa z lilią. Podobnie jest w świątyni w Świerkach, gdzie na ścianie bocznej, powyżej chrzcielnicy (pomiędzy oknami) zawieszono także współczesny obraz św. Józefa, trzymającego na prawej ręce Dzieciątko Jezus.

Figury św. Józefa

W jedenastu kościołach diecezji znajdują się figury św. Józefa. W przypadku świątyni w Kalwie⁶⁴, według relacji wizytatora z 1749 r.: *w wielkim chorze [nawa], przy filarze małego choru na północnej stronie jest mały ołtarz we wszystkim podobny ołtarzowi Nays: Panny Rozańcowey, pod Tit: S; Antoniego de Padua, którego obraz [tam umieszczono – J.W.], (...) na boku północnym jest fig: S: Jozefa z Dzieciątkiem Jezus, u góry jest mały obraz S: Michała*⁶⁵. Umieszczenie tam figury św. Józefa całkowicie złocone świadczy, że przynajmniej fundator tego ołtarza był jego czcicielem. Natomiast w kościele w Królewie⁶⁶ wizytator parafii tak opisał w 1787 r. obraz różańcowy ołtarza głównego: *w środku wielkiego ołtarza obraz Nays. Panny Różancowi, pod nią klęczą dwa Dominikani. Około na tym samym obrazie 15 małych różnych S: malowanych. Na każdym boku obrazu są 2 wysokie stare posrebrzane filary, za nimi małe skrzydło. Przed którymi na stronie Ewangelii statua zielona po części pozłacana S: Jozefa, na drugiej stronie S: Jana Ewangelisty*. W drugiej kondygnacji ołtarza umieszczono obraz św. Mikołaja, patrona parafii⁶⁷. Ustawienie figury św. Józefa w głównym ołtarzu zapewne pobudzało wiernych

⁶³ W. Zieliński, *Borenty 1982–2002*, Borenty 2002, s. 5, 9, 12 – ewangelicy zbudowali tutaj świątynię w mur pruski na przełomie 1841/1842 r., według projektu Kawerau z Tczewa, a katolicy poświęcili go 20 XI 1949 r.

⁶⁴ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 179–182 – już w 1285 r. funkcjonowała tutaj parafia, a istniejący do dziś kościół parafialny zbudowano w l. 1310–1320, chociaż dopiero w 1402 r. dobudowano do niego obszerne prezbiterium, konsekrując kościół ku czci św. Marii Magdaleny. Świątynia do dziś posiada drewnianą wieżę (ostatnia z 1821 r.).

⁶⁵ ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione (1749–1756)*, k. 108.

⁶⁶ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 206–210 – kościół wystawiono tu zapewne na przełomie XIV/XV w. (przed 1408 r.), ale już w 1468 r. trzeba było zbudować nowy, który w 1647 r. posiadał tytuł św. Mikołaja (*tituli s. Nicolai*). Kolejne kościoły budowano tu: w 1683 r., w 1746 r., a zachowany do dziś w 1820 r.

⁶⁷ ADP, C 72, *Acta Visitationis (1786–1787)*, k. 65–65v.

do skierowania modlitw za jego wstawiennictwem. Figura ta nie zachowała się do dziś, dlatego w tej świątyni nie ma żadnego obrazu św. Józefa. Nieco więcej informacji zachowało się na ten temat w odniesieniu do kościoła św. Jana Ewangelisty w Malborku⁶⁸. W 1787 r. wizytator, opisując jeden z ołtarzy (św. Mikołaja) tej świątyni, informował: *przy drugim filarze ku zachodowi iest oltarz cały snycerskiej roboty, w srodku per medium szafy, w ktorey siedzi statua s. Mikolaia na postumencie, z iedney strony statua S. Jozefa. Na drugiey stronie s. Augustyna. Wiżey iest obraz s. Augustyna. Na iedney stronie statua S. barbary, na drugiey S. Katarzyny, in sumittate statua Ignosae sanctae... Oltarz częścią iest pozłacany częścią czerwono malowany*⁶⁹. Inne ołtarze tego kościoła były także udekorowane postaciami świętych, wśród nich był św. Józef. Jego figura jest obecnie usytuowana w neogotyckim ołtarzu ustawionym przy lewym filarze, patrząc w kierunku prezbiterium.

W dziesięciu kościołach, z wyjątkiem Tolkmicka i Postolina, umieszczono współczesne figury św. Józefa. W gotyckiej świątyni (z ok. 1330 r.) w Tolkmicku, którą przebudowano w 1900 r., znajduje się figura św. Józefa z lilią w prawej ręce. Ustawiono ją tu na początku XX w. na lewym filarze przylegającym do prezbiterium (na łuku tęczowym). Podobnie, na przełomie XIX/XX w., w łuku tryumfalnym kościoła w Postolinie została usytuowana neogotycka figura św. Józefa z lilią w lewej ręce. Natomiast współczesne figury posiadają następujące świątynie: w Dobrzykach, gdzie w niszy zamurowanego okna wstawiono figurę św. Józefa, a niżej drewniany ołtarz (rodzaj stołu), tak że całość tworzy jakby boczny ołtarz świątyni; w Jegłowniku ustawiono figurę św. Józefa na ołtarzu głównym, po prawej jego stronie, ale nie jest ona częścią ołtarza; w Nowej Cerkwi – tutaj po obu stronach obrazu św. Marcina (patrona kościoła), usytuowanego powyżej tabernakulum, ustawiono (stojące) figury Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus, a po drugiej stronie św. Józefa z liliami; w Nowakowie, w kościele zbudowanym w latach 1991–1994, w neogotyckim ołtarzu głównym, po prawej stronie ustawiono figurę św. Józefa z Dzieciątkiem na lewej ręce i lilią w prawej; tak samo postąpiono

⁶⁸ J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie bylej diecezji pomezańskiej 1243–1821* (1992), s. 256–264 – rektor kościoła malborskiego wystąpił już 10 III 1255 r., ale dopiero w 1276 r. erygowano tu parafię. Kościół św. Jana Ewangelisty (w 1647 r. podano drugie wezwanie św. Filipa i Jakuba Ap.) został zniszczony w l. 1457–1460, a odbudowano go w l. 1467–1522, rok później wieżę, ale około 1637 r. runął zachodni szczyt świątyni i w 1678 r. z powodu zniszczeń po pożarze rozebrano zachodnie przęsło kościoła.

⁶⁹ ADP, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 50.

w Przemarku, gdzie po prawej stronie ołtarza głównego ustawiono figurę św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus na lewej ręce (bez lili); w Trumiejkach współczesną figurę św. Józefa, trzymającego narzędzia stolarskie, ustawiono po prawej stronie obrazu Chrystusa Króla, który jest częścią centralną ołtarza głównego.

Witraże św. Józefa

W czterech kościołach diecezji postać św. Józefa została umieszczona w witrażach, które posiadają różną metrykę. W Kalwie znajdują się neogotyckie witraże wykonane w 1894 r. w pracowni P. Geringa w Królewcu. W środkowej części jednego z nich umieszczono postacie Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus, a obok, w oddzielnej kwaterze św. Józefa z lilią. Nieco młodsze, bo wykonane w początkach XX w., są witraże w świątyni Przemienienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim, w których umieszczono św. Józefa z lilią w lewej ręce. Najmłodszy witraż, wykonany w 1997 r., posiada kościół bł. Jerzego Matulewicza w Pasłęku⁷⁰. W jednym z sześciu okien świątyni umieszczono witraż św. Józefa z lilią w prawej ręce, stojącego za Jezusem, a u dołu dodano napis: *Fun[dacja] Mieszkańcy ul. Ogrodowej 20, Pasłęk 1997*. Również w Postolinie znajduje się w prezbiterium świątyni XIX-wieczny witraż św. Józefa z lilią.

Mozaika

Jedynym kościołem, który posiada wielką współczesną mozaikową kompozycję św. Józefa piastującego Dzieciątko Jezus, jest Marzęcino. Znajduje się ona na ścianie kościoła, która zamyka prezbiterium z lewej strony.

Kaplica przydrożna

W Pogrozdziu nie ma wizerunku św. Józefa w kościele (budowa 1878–1879), ale jego figurę z Dzieciątkiem Jezus na prawej ręce ustawiono w przydrożnej kaplicy, stojącej w ogrodzie przykościelnym.

Wyobrażenia św. Rodziny

Wizerunki św. Rodziny w naturalny sposób wskazują również, obok Jezusa i Maryi, na szczególnie kult św. Józefa. Takich obiektów, czyli ołtarzy (trzy stałe, jeden nosielny), obrazów (po trzy na stropie i ścienne), figur (1), witraży (4) i mozaik (1), naliczono 16 na terenie diecezji.

⁷⁰ Parafia powstała 1 VII 1989 r. – wtedy rozpoczęto budowę nowego kościoła.

Ołtarze

Najstarszy ołtarz św. Rodziny odnotowano w kościele w Lichnowach, gdzie według zapisu z 1700 r., w ołtarzu bocznym, stojącym po stronie południowej, w niższej jego części znajdował się obraz św. Józefa z Maryją Dziewicą (*S. Josephi cum B. V. Mariae*), a wyżej umieszczono obraz *S. Rochi*, patrona rolników⁷¹. Obecnie nie ma już tego ołtarza, ale na ścianie świątyni wisi witraż św. Rodziny z małym Jezusem, który spogląda na podchodzącego baranka⁷². Natomiast w barokowym ołtarzu kościoła w Pietrzwałdzie (pow. sztumski) w zwieńczeniu znajduje się scena *Pokłonu Trzech Króli*, który odbiera św. Rodzina. Obecnie w Dąbrówce (Malborskiej), w neogotyckim ołtarzu bocznym z przełomu XIX/XX w., stojącym po prawej stronie ołtarza głównego w prezbiterium, w jego centralnej części został osadzony obraz stojącej św. Rodziny, gdzie nad Jezusem widnieje Duch Święty, a powyżej Niego Bóg Ojciec⁷³.

Ołtarze nosielne (feretrony)

Taki ołtarza zachował się w Postolinie, gdzie na barokowym feretronie św. Rodziny na drugim planie stoi św. Józef, przypatrujący się Maryi uczącej małego Jezusa.

Obrazy na stropie

Ciekawymi obiektami sakralnymi są obrazy malowane na stropach świątyń. I tak, w Pomorskiej Wsi, gdzie protestanci w latach 1671–1673 odbudowali średniowieczny kościół w tradycyjnym gotyku, polecili też jej drewniany strop pokryć polichromią, którą w 1688 r. wykonał gdański malarz Eliasz Reinchart. Tutaj, między innymi, wymalował scenę *Bożego Narodzenia*, w której Jezusa, Maryję i Józefa otacza lud. Niemal równocześnie, bo ok. 1680 r., również w ewangelickiej świątyni, wymalowano m.in. scenę *Bożego Narodzenia* na barokowym stropie świątyni w Starym Mieście. Trzeci kościół, posiadający polichromowany strop z XVIII w., znajduje się w Starej Kościelnicy.

⁷¹ ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione* (1749–1756), k. 893.

⁷² J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821* (1992), s. 227–230 – parafię datowano 2 II 1321 r. oraz na ten czas jest datowana budowa murowanego kościoła i jego konsekracja ku czci św. Urszuli. W czasie kolejnych wizytacji określano go jak wspaniałą świątynię (*excellentis aedificio sat Nobilis*). W latach 1897–1899 trzeba było go odbudować po pożarze w 1894 r.

⁷³ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821* (1992), s. 123–126; ADP, C 72, *Acta Visitationis* (1786–1787), k. 61v – w 1787 r. w kościele przy ścianie południowej jest mały obraz *S. Jozefa*.

Tutaj, w tzw. medalionach, przedstawiono trzy interesujące sceny: *Pokłon pasterzy*, który odbiera św. Rodzina; *Pokłon Trzech Króli*, gdzie wymalowano też dwie inne postacie przed św. Rodziną, oraz *Ucieczkę św. Rodziny do Egiptu*⁷⁴. To najdobitniej wskazuje, że tutejsza wspólnota w swoich odczuciach religijnych była ukierunkowana ku św. Rodzinie, czerpiąc z jej życia wskazówki dla siebie.

Obraz ściennie

Na ścianach świątyni w Lubieszewie wisi m.in. barokowy (?) obraz *Pokłon Trzech Króli*, który przyjmuje św. Rodzina w otoczeniu innych postaci, a w kościele w Goryniu, przy okazji malowania świątyni po wojnie, na jednej ze ścian wymalowano scenę przedstawiającą św. Rodzinę przy codziennych zajęciach: św. Józefa przy ciesielce, Maryję przy gotowaniu i Jezusa donoszącego drewno do kuchni. Wreszcie, w kaplicy św. Urszuli Ledóchowskiej w Malborku (od 1989 r.) obok krzyża w prezbiterium wisiał współczesny obraz św. Rodziny, a po drugiej stronie obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy.

Figury

Tylko w jednym kościele, w Lasowicach⁷⁵, w czasie wizytacji w 1749 r. podano, że w pierwszym małym ołtarzu znajdowały się figury drewniane Jezusa, Maryi i św. Józefa (*Jesu, Mariae et Joseph*)⁷⁶, które nie zachowały się do dnia dzisiejszego.

Witraże

W czterech kościołach diecezji można spotkać witraże, w których przedstawiono postacie św. Rodziny wykonane po II wojnie światowej. W Jantarze, w kościele zbudowanym po 1983 r., w jego dolnej części umieszczono witraż św. Rodziny, a w Jaśkowie (filia Boreczna) jeden z witraży umieszczony w ścianie głównej prezbiterium przedstawia scenę *Bożego Narodzenia ze św. Rodziną*. Podobną scenę *Narodzenia Jezusa*, którego adorują Maryja, Józef i przedstawiciel ludu,

⁷⁴ A. Starczewski, *Gotyckie zabytki sakralne na terenie gminy Miłoradz na Żulawach*, Sztum 2009, s. 130, 136 oraz 138, 141–142 – fotografie stropu z obrazami.

⁷⁵ J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 222–225 – parafię erygowano przed 11 III 1350 r., budując też świątynię, która spłonęła w czasie pierwszej wojny szwedzkiej, w 1626 r. Jeszcze w 1640 r. nie myślano o odbudowie kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła (*tit. S. Andreae Apli.*). W l. 1647–1659 wyremontowano kościół, ale już w 1680 r. trzeba była całkowicie odremontować tę świątynię, restaurując ją ponownie ok. 1730 r.

⁷⁶ ADP, C 54, *Acta Generali Visitatione (1749–1756)*, k. 981–982.

umieszczono we współczesnym witrażu kościoła w Łęczu⁷⁷. Również we współczesnym kościele (z 1991 r.) w Mikoszowie znajduje się witraż ze sceną *Bożego Narodzenia*.

Freski

W kościele w Zalewie, w czasie powojennym, na głównej ścianie prezbiterium, po lewej stronie witraża przedstawiającego Zmartwychwstanie, umieszczono fresk ze sceną *Pokłonu Trzech Króli*, który odbierają Jezus, Maryja i Józef.

Zakończenie

Reasumując, wypada przyjąć, że kult św. Józefa, sądząc po liczbie wizerunków tego świętego, jest dość rozwinięty. W tym rozważaniu uwzględniono także wyobrażenia św. Rodziny, w które naturalnie wpisany został św. Józef. Wskazano, że na terenie obecnej diecezji elbląskiej istnieją 123 obiekty przedstawiające tego Patrona, a 17 miejsc sakralnych (kościółów i kaplic) zostało jemu poświęconych. Przechodząc do szczegółów, stwierdzono, że dziewięć kościołów zostało wzniesionych pod wezwaniem św. Józefa, a trzy inne otrzymały go za drugiego patrona. Jeżeli chodzi o św. Rodzinę, to takie wezwania posiadają trzy świątynie i dwie kaplice na terenie diecezji. W 29 przypadkach przedstawiono postać św. Józefa, poświęcając mu: dziewięć ołtarzy stałych, jeden feretron (nosielny ołtarz), 12 figur samodzielnych (jedna w kaplicy przydrożnej), pięć obrazów, trzy witraże oraz jedną mozaikę. Natomiast w 36 przypadkach św. Józef jest jedną z postaci, na przykład w ołtarzu czy obrazach. I tak, 13 ołtarzy posiada wśród innych świętych św. Józefa – dziewięć razy występuje on w katedrze elbląskiej i cztery w innych kościołach. Ponadto, w pięciu przypadkach malowano św. Józefa na obrazach wraz z innymi świętymi, przeważnie z Maryją, 12 razy w wyobrażeniach figuralnych, cztery razy w witrażach, jeden w mozaice. Kolejnym etapem było ukazywanie św. Józefa wraz z Jezusem i Maryją, czyli w tzw. grupie św. Rodziny. Takich wizerunków odnotowano 36. Św. Rodzina występuje w trzech ołtarzach stałych i jednym ołtarzu nosielnym (feretron), na

⁷⁷ Wódz Warpoda ofiarował Łęczu papieżowi, a ten biskupowi pruskiemu Chrystianowi. W 1299 r. została tu uposażona parafia, a gotycki kościół przejęli protestanci w czasie reformacji. Świątynia spaliła się w 1577 r., ale została odbudowana (wieża z 1881 r.).

trzech obrazach wiszących na ścianach kościołów oraz na pięciu wymalowanych na stropach trzech świątyń, na jednym przedstawieniu figuralnym, czterech witrażach i jednym fresku. Zapewne pobożność duszpasterzy, wiernych czy grup zawodowych była źródłem, z którego wypływał zamysł fundacji wyobrażenia (figury, obrazu, witraża) przedstawiającego św. Józefa. Ten fakt natomiast przyczyniał się, przez samo umieszczenie go w świątyni, do której zdążali wierni, do pomnożenia jego kultu i czci, ponieważ widząc jego obraz, figurę lub ołtarz, albo przeżywając odpust w świątyni, wierni coraz częściej zwracali się do św. Józefa ze swoimi sprawami, oddając się w jego opiekę.

Summary

The person credited with restoring the cult of St Joseph, which resulted in the spread of a religious service in his honour, is St Teresa of Jesus (1515–1582), a reformer of the Carmelite Order and a Doctor of the Church. In the late 18th century, over 200 churches of St Teresa's Carmelite Order were dedicated to St Joseph, even though he was liturgically venerated in the universal church as early as the 17th century. Following the Council of Trent, the worship of St Joseph was strengthened by the Jesuits. On 13 September 1642 Pope Urban VIII established a feast day commemorating the saint, which came into force in the entire Church on 10 September 1847 owing to Pope Pius IX, who wished to stress the need for St Joseph's plea. On 8 December 1870 Pope Pius IX declared him Patron of the Church, thus encouraging families to accept his care, while in 1955 Pope Pius XII appointed 1 May as the Feast of St Joseph. The worship of St Joseph within the present Diocese of Elbląg is fairly well developed, as demonstrated by the numerous images of the saint.

The article also refers to images of the Holy Family, which naturally include St Joseph. The present Diocese of Elbląg houses 123 buildings presenting the saint and 17 sacred sites (churches and chapels) honouring his memory. The area contains 9 churches dedicated to St Joseph and 3 others where the saint is the second patron. There are 29 depictions of St Joseph here and in 5 paintings he is accompanied by other saints, usually Mary. Another popular type is a depiction of St Joseph along with Jesus and Mary in the so-called Holy Family group. It must have been the devotion of local clergy people, lay believers and professional groups that resulted in the creation of images (figures, paintings and stained glass windows) presenting St Joseph. This, along with depictions of the saint displayed inside shrines frequented by many church-goers, increased the cult and worship of St Joseph.

